

La presó secreta de

Dins les muralles del castell medieval de Castelldefels, hi varen restar empresonats durant la guerra civil i pel seu propi bàndol centenars de brigadistes internacionals. Seixanta anys després, EL TEMPS desvetlla la veritat sobre aquesta sinistra presó.

Vam abandonar la Batalla de l'Ebre ràpidament. Un company i jo estàvem decidits a tornar al nostre país, a abandonar aquell infern. Era de nit i anàvem a poc a poc pel mig del camp, erràtics, amb ganes de marxar com més lluny millor de primera línia. De sobte, una veu ens va fer aturar, era un soldat danès, compatriota nostre que feia de sentinella en un batalló de treball, l'Axel Larsen, i que descansava prop del bosc per on fugíem. Ens va demanar a quina unitat pertanyíem i què hi fèiem allí. Vàrem començar a córrer abans que no comencés a disparar; s'havia adonat que érem desertors.

Vam poder escapar-nos seguint la via del tren

cap al nord per anar a Barcelona, des d'on potser potser ens seria possible de fer cap al nostre país, Dinamarca. De cop i volta, ens vam trobar un parell de noies assegudes al costat de la línia fèrria. Bevien vi i anaven molt maquillades. Ens van convidar a fer un got de vi. Ens van comentar que fugien de Barcelona perquè només hi havia bombardeigs. Hi vam parlar una estona i després vam continuar el camí cap al nord.

Unes hores més tard vam entrar en un poble que es deia Cambrils. Quan vam passar pel costat de la caserna militar, el sentinella ens va demanar on anàvem. Li vam respondre que cap al front, perquè el camió que ens portava ens havia abandonat. L'home va fer cara d'incrèdul i va avisar el seu superior.

L'oficial era un espanyol simpàtic que es va creure la nostra història. Jo no crec que sospités que érem desertors, perquè ens va fer un salconduit per anar a Barcelona. Vam agafar el tren prop de Cambrils i vam arribar l'endemà a la ciutat. El primer que vam fer va ser anar a veure el cònsol danès; era noruec. De seguida ens vam adonar que tenia més simpatia per Franco que no pas per nosaltres. Tot just arribats ens va tractar de rojos. Ens va fer mala espina tota l'estona. Jo i el meu company li vam explicar que volíem tornar a Dinamarca i li va semblar bé. Però només un podia tornar amb vaixell gratis, l'altre havia de pagar dues-centes corones. No teníem diners i no podíem pagar el bitllet, així que vam sortir igual que havíem entrat, sense res.

Després vam pensar que seria millor d'anar a fer una copa.

XAVIER CARRION

les brigades

Vam seure al bar Escandinàvia, a la zona del port. Era un lloc molt brut i llardós, però tampoc no teníem diners i no podíem aspirar a res millor. A més, sempre hi havia la possibilitat d'embarcar-se de polissó. Quan feia deu minuts que hi érem van aparèixer soldats i més soldats: érem al mig d'una agafada.

Ens van detenir i ens van portar a la seu de les brigades a Barcelona, al barri d'Horta. Ens van interrogar i ràpidament ens van traslladar amb camió a Castelldefels, a uns vint-i-cinc quilòmetres de Barcelona. Allà teníem els brigadistes la nostra presó.

Quan el camió va arribar vaig veure el trist destí que m'esperava: un castell medieval de molt mal averany. Els comentaris de la resta de presoners no eren gaire encoratjadors: parlaven d'un infern, que no en sortiríem vius, que el comandant era boig..."

D'aquesta manera recorda el brigadista danès Torben Rune l'arribada a Castelldefels, la primavera del 1938. No l'havien enganyat gens ni mica, vist el que ben aviat va tocar-li de viure.

Torben Rune, probablement l'únic escàpol encara viu dels qui van estar a la presó de Castelldefels, va arribar a Madrid el novembre del 1936 de voluntari i es va incorporar a la bateria antiaèria Thaelmann. Un cop acabada la guerra, va escriure unes memòries a la revista danesa *Uge Journalen*, publicades anònimament perquè tenia por de les represàlies del govern danès contra els qui havien lluitat a Espanya.

Les muralles de la vella edificació medieval soplujaven els brigadistes acusats de faltes disciplinàries, de tebior ideològica o de desviacionisme marxista, els vençuts per la por del combat o per la fatiga. A final de març del 1938, el bastió de Castelldefels, Baix Llo-

bregat, a una vintena de quilòmetres de Barcelona, que mesos abans havia estat un centre d'entrenament de les milícies, s'havia convertit en una presó especial de les Brigades Internacionals (BI).

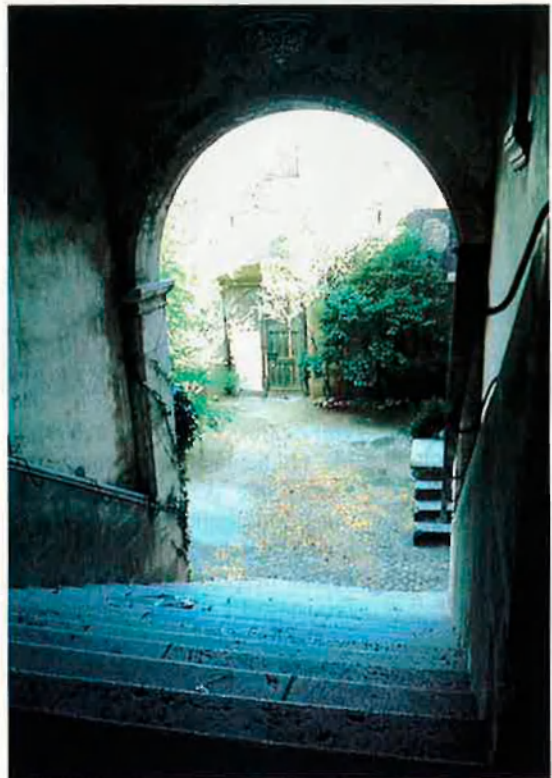
El castell tenia uns dos-cents cinquanta presoners que procedien, la majoria, dels serveis disciplinaris d'Albacete, base orgànica de les Brigades Internacionals. A Albacete, s'hi havia instal·lat la presó disciplinària, encarregada de castigar els brigadistes internacionals problemàtics. La presó es va instal·lar a la caserna

"Quan el camió va arribar vaig veure el trist destí que m'esperava: un castell medieval que només feia que donar-me mals pressagis."

de la Guàrdia Nacional Republicana i a l'església de la Concepció, i la va dirigir el iugoslau Milan -opi-, germà del cap de la XV BI.

Quan el front d'Aragó es veié amenaçat per les tropes feixistes, André Marty, cap de les Brigades, va traslladar tots els presoners a Catalunya. A Castelldefels continuava la seva tasca el iugoslau Milan, que tan diligentment havia administrat la repressió a l'església de la Concepció i al camp del Xúquer, a quaranta quilòmetres d'Albacete.

Croquis d'un castell. La presó de Castelldefels es dividia en dues parts: la capella de l'església de la

Mare de Déu de la Salut, i un bloc amb diverses sales del castell.

Segons el testimoniatge de Torben Rune, hi havia quatre tipus de cel·les disciplinàries, segons la duresa del càstig. La primera feia

Dalt, vista frontal del castell. Al centre, escala d'entrada. A baix, una sala del castell.

BIBLIOTECA DE BELGRAD

A l'esquerra, Milan Copic, el iugoslau que va dirigir la presó de Castelldefels utilitzant tècniques molt salvatges. A la dreta, Torben Rune, probablement l'únic supervivent actual que va ser a la presó de Castelldefels.

vuit metres de llarg per tres d'ample, i hi havia una trentena de presoners que pertanyien als batallons de treball; eren els encarregats de netejar els carrers de Barcelona després dels bombardeigs feixistes. El menjar que els corresponia consistia en un plat de sopa i en una barra de pa el dia. Omplien la segona cel·la un centenar de presoners aplegats en una habitació reduïda i que també tenien un plat de sopa i mitja barra de pa el dia. La majoria no tenien ni flassades ni roba d'abric, cosa que feia que es morissin de pulmonia un parell de presoners el dia. Als de la tercera cel·la, només els tocava un plat de sopa. Hi devia haver una dotzena de presoners.

La darrera cel·la era la de càstig, situada al costat de l'escala d'entrada al castell i amb un sostre tan baix que no hi cabia ningú dret. No rebien aliment i restaven exposats a una humitat intensíssima que afavoria l'aparició de malalties com la tinya.

Un altre danès, el periodista i voluntari Poul Erik Dreyer, va sofrir en carn pròpia el rigor de la cel·la de càstig de Castelldefels.

LEO LUND-ERLEND FRITZE

El testimoni de Poul Erik Dreyer, inèdit fins a la data, confirma els maltractaments a què estaven sotmesos els presoners.

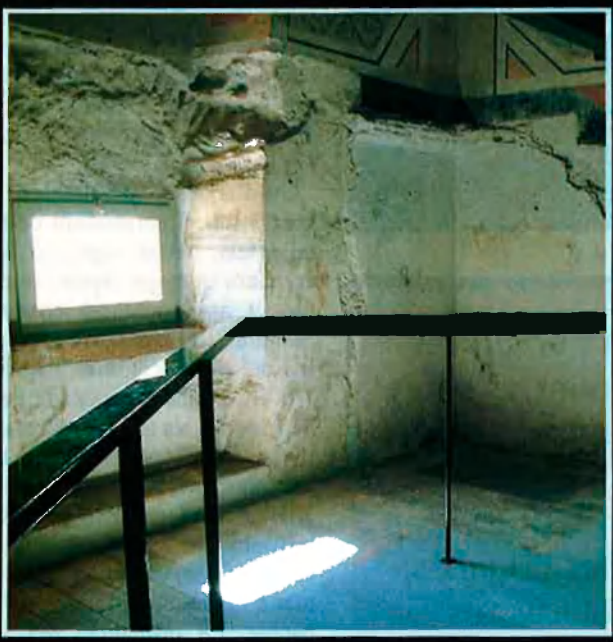
Dreyer, nascut a Copenhaguen el 24 de novembre de 1908, era el gran de sis germans. El seu pare era mariner i la mare atenia la casa i els fills. Poul va començar a escriure molt aviat, perquè era la seva vocació, però quan va morir el pare va fer-se mariner. No gaire amic de la mar va deixar-la per una feina de periodista en un diari de dretes, *Randers Dagblad*. Després va fer de corresponsal a València per cobrir una correguda de braus, però la va trobar massa sanguinària i va decidir d'enrolar-se a la marina. Fou amb l'armada que va venir a l'Exposició Internacional de Barcelona, el 1929, i hi va conèixer Alfons XIII. Uns anys més tard torna a fer de periodista pel diari *B. T.* cobrant una misèria per línia, fins que acaba

de secretari en una empresa. Aprofita els lleures per estudiar a Copenhaguen on contacta amb el DKP (Partit Comunista Danès) fins que s'allista com a voluntari a l'XI Brigada Thaelmann i arriba a Espanya. Dreyer fou capturat el maig del 1938 en un intent de deserció de les files republicanes. "No creïem que hi hagués cap raó per a continuar lluitant. En mi encara era ferma la idea de lluitar, voluntari, per la llibertat, però més aviat em semblava que l'havia perduda, la llibertat. Vaig ser un d'aquells que van dir que no volien continuar en aquelles condicions".

Dreyer també va passar per Castelldefels. El seu testimoni atge, inèdit fins a la data, i que es conserva escrit al Reial Arxiu de la Corona Danesa de Copenhaguen, és esfereïdor. "Recordo una nit en què dos alsacians s'havien escapat, i ens van ordenar de presentar-nos a la plaça del castell. No podíem portar res al damunt. Allí, nus com vam venir al món, ens vam haver d'estar en fila. Jo havia pogut reunir un petit joc d'escacs que m'havia regalat un vell immigrant alemany. L'havia tallat en fusta i no m'agradava desprendre'm'n i el guardava dins el puny. El comandant del castell, que era francès i es deia Marcel Lantès, en el seu moment havia estat un home excel·lent, però darrera-

XAVIER CARRION

Imatges dels grafits que els brigadistes emprisonats a Castelldefels van deixar dibuixats a les parets de l'església de Santa Maria. El mural mostra diferents aspectes de l'època, tendències polítiques o imatges quotidianes. Els grafits van aparèixer durant les tasques de restauració de l'església fetes per la Diputació de Barcelona.

ment bevia en excés i s'havia tornat boig. Quan va veure que jo tenia el puny dret tancat em va ordenar que fes un pas endavant i obrís la mà. No sabia si es pensava que tenia or o joies amagades, però quan va veure el que era em va pegar de manera que les peces, blanques i negres, van rodar per terra. Curiosament, més tard vaig trobar el rei blanc”.

Mentrestant, els combats es concentraven a l'Ebre. Els atacs franquistes eren cada cop més importants i contundents i costaven la vida a molts homes, molts dels quals van abandonar el front. Alguns van ser capturats i enviats a Castelldefels per desertors. Els queviures cada cop eren més escassos i s'havien de repartir amb més gent.

Dreyer continua explicant que cada vegada tenia més i més gana. “Em vaig posar malalt. S'havia blocat l'accés a les letrines i hi havia molts presoners que hi picaven a la porta. El destacament responsable de la nostra vigilància se n'havia anat a jugar un partit de futbol i va tardar molt a tornar. Quan van aparèixer van dir que ens havíem rebel·lat i van acusar tres persones d'aldarulls. L'una era jo, les altres dues eren un italià i un anglès. Ens van portar davant el comandant boig, Lantès”. Poul Erik Dreyer intentà vanament de convèncer Lantès (comandant de la presó de Castelldefels des del juliol del 1938) del que havia passat. Després d'una bona estona d'incertesa i col·locats de cara al mur, Lantès va tro-

bar la forma apropiada d'escarmentar els tres acusats. “Ens van portar –continua Dreyer– a un calabós medieval, un forat de gos, sota l'escala de pedres del castell. En aquest forat, hi cabien tres homes i un poal. El sostre era tan baix que no podíem estar-nos-hi drets, ans havíem d'ajupir-nos. Com que jo em trobava tan dèbil, aquest fet ja no tenia importància per a mi, em vaig quedar en un racó a terra. L'italià també s'arreglava com podia, però l'anglès es va tornar boig. No sé quant ens van tenir allí, fins que un dia ens van deixar anar. L'anglès era una ombra d'ell mateix, un cadàver que caminava”.

Un altre dels llocs de càstig era el pou. “Jo coneixia el succ Whollin –relata el periodista danès–

LEO LUND-ERLAND FRITZE

Brigadistes danesos menjant al front de batalla durant la guerra civil espanyola. A la presó de Castelldefels, la ració de menjar era un plat de sopa i una barra de pa cada dia.

perquè havia format part de la meva brigada. Sé que era un company meravellós pel temps que havíem passat junts. Crec que era mariner. Quan tot se'm presentava negre sempre el tenia present en els meus pensaments i somiava que algun dia ell tornaria per a explicar tot això [...] El vaig conèixer un dia que es passejava pel pati del castell i vaig escoltar la seva veu que sortia del pou. En suec, i a vegades en danès, sentia una veu que deia: 'Comarades, no teniu pas un cigarret per a mi?' Em vaig interessar per saber qui era la persona castigada al pou. L'endemà van deixar-lo anar. Era el Wholin. Li havien rapat el cap com a nosaltres. Em va explicar que l'havien agafat quan, de permís a Barcelona, havia pegat a un oficial espanyol. L'oficial havia ofès la noia que acompanyava Wholin i va acabar trencant els vidres d'una porta giratòria. Els caps van creure que aquest fet no es podia tolerar i el suec va passar una setmana arrestat. Quan va arribar a Castelldefels va dir que el tracte que havia rebut era de pur feixisme. Estava molt més indignat que no pas jo".

La justificació política. Però les moltes denúncies difoses per la premsa internacional dels bri-

Les nombroses denúncies dels brigadistes evadits de Castelldefels van fer que el cap de les brigades, Marty, fos reemplaçat.

gadistes que van poder escapar-se de les presons van fer que el cap de les brigades, Marty, fos substituït i s'hagués de justificar el 15 de novembre del 1937 davant el comitè del Partit Comunista Francès: "A Espanya barrejats entre magnífics militants comunistes, socialistes, antifeixistes italians, emigrants alemanys i anarquistes de diversa condició i raça, hem rebut centenars de criminals internacionals que han estat perseguits i enviats a Albacete, centre de formació de les Brigades Internacionals i sota les meves ordres. I si certs elements han redimit les culpes combatent valerosament i caient en els enfrontaments més acarnissats que les Brigades han

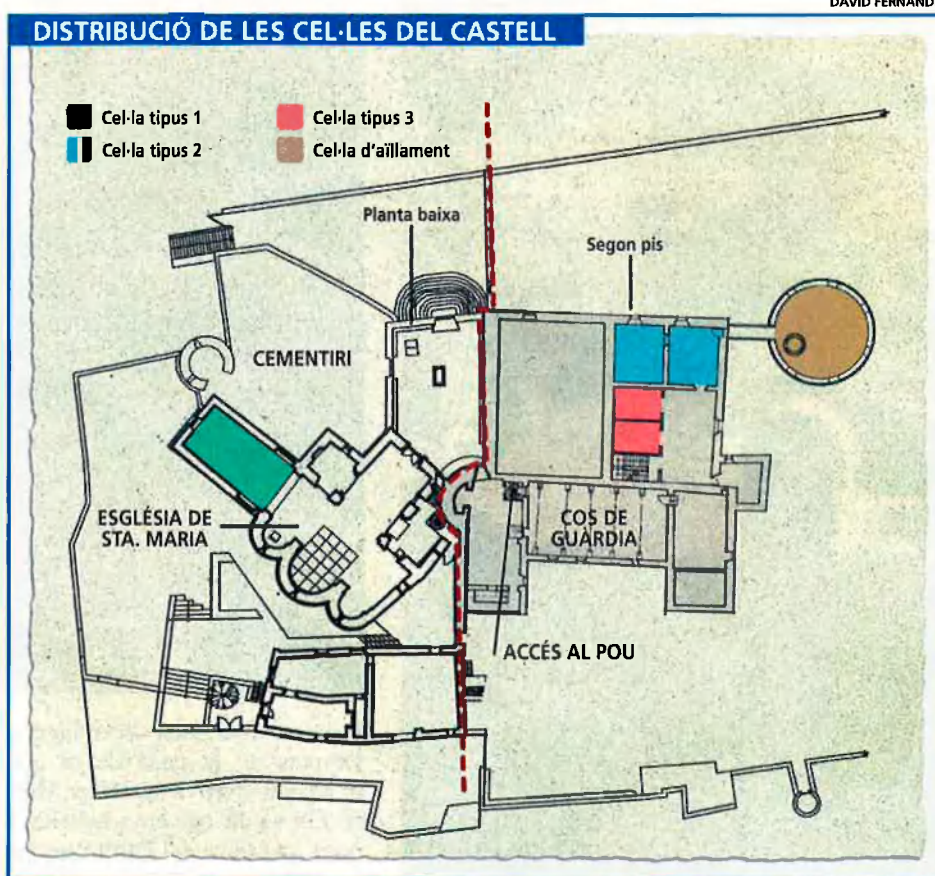
sostingut per la salvació de Madrid, n'hi ha que han donat proves de ser incorregibles. [...] Davant aquests fets no he dubtat a ordenar les execucions necessàries. [...] La situació és seriosa, però no greu. Amb el trasllat del govern de València a Barcelona ha quedat eliminat l'equívoc de la Generalitat de Catalunya, i a partir d'aquest moment tota l'Espanya roja és dominada per mans comunistes segures. Tant la policia com els batallons de la Guàrdia Republicana i la brigada d'agents instruïts per especialistes arribats de l'URSS es comporten admirablement realitzant vertaderes meravelles" (Andreu Castells, *Las Brigadas Internacionales en la Guerra de España*).

Un d'aquests "admirables" servidors fou el comandant de Castelldefels, Milan -opi-, o Emil, com era conegut aquest minaire nascut a la població croata de Senju el 1897. Milan -opi-, germà del mític Vladímir, cap de la XV BI, també anomenada Brigada Lincoln, va arribar a l'estat espanyol l'11 de novembre del 1936 i s'incorporà al I Batalló de la XIII Brigada o Brigada Dombrowski. De seguida va dirigir el camp dels serveis disciplinaris, situat a quaranta quilòmetres d'Albacete. La primavera del 1938 Milan va anar, juntament amb els presoners, d'Albacete a Castelldefels. Carlo Penchienati, cap de la Brigada Garibaldi i instructor del camp de Quintanar de la República, va deixar en les seves memòries aquest testimoniatge: "Milan -opi- tenia un instint sanguinari". Segons Penchienati, tot just arribat a Castelldefels amb els presoners procedents d'Albacete, en féu afusellar una seixantena; una dada que tots els estudiosos de les brigades troben exagerada i que no han pogut comprovar. El juny del 1938, la sort de Milan va canviar substancialment. La premsa francesa començà a divulgar el testimoniatge d'alguns evadits i el govern republicà obligà Milan -opi- a comparèixer davant el Tribunal d'Espionatge i d'Alta Traïció. Aquest tribunal, creat per jutjar desertors, "quinta-

columnistes" i criminals de guerra, hauria estat implacable amb Milan sense la intervenció del seu germà Vladímir, responsable del PC a Zàgreb (Croàcia) abans de venir a lluitar a Espanya. Malgrat tot, Milan -opi- va morir tres anys després en un camp de concentració nazi on va anar a parar, quan el van detenir a França. La seva destitució i l'entrada, el 1938, del tinent francès Lantès encara va empitjorar la situació dels presoners.

El brigadista italià Carlo Penchienati, en el seu llibre *Brigate Internazionali in Spagna (delitti de la "ceka" comunista)*, publicat a Itàlia l'any 1950, denuncia els excessos de Lantès. El tinent francès, conegut per "la Hiena", vivia a París al districte XV abans de la guerra. Va formar part del XV Batalló, l'anomenat Six Février, de la XV Brigada Lincoln. Fou comandant de la presó de Castelldefels fins a ser degradat, empresonat i expulsat per maltractaments a final del 1938.

En el seu llibre, Penchienati relata el martiri que durant sis dies va haver de sofrir el tinent alemany Hans Rudolph. "A Rudolph, li van arrancar les ungles de les mans i li van trencar les cames i els braços. El setè dia, el 15 de juliol de 1938, l'alemany fou conduït fins a un bosquet prop del castell on el van executar d'un tret al clatell, un mètode molt utilitzat pel tinent Lantès". Carlo Penchienati també relata el cas del tinent interbrigadista Brevant i de dos companys seus, un de belga i un de canadenc, atrapats per Lantès quan provaven d'escapar-se del castell. "Van ser despullats i brutalment apallissats. Tots tres foren sotmesos a una dieta de sopa amb cent grams de pa per a dinar i sis fuetades per a sopar, a fi i efecte de 'restablir la circulació de la sang', com deia Lantès. Un cop acabada la pallissa, eren mullats amb una galledada d'aigua freda i engarjolats de bell nou, nus, a la cel·la. El belga morí poc després d'una pulmonia, però Brevant, el canadenc i dos detinguts més van aconseguir fugir de la presó i explicar, un cop arribats

a França, les atrocitats de Lantès".

El govern francès va aixecar una protesta aïrada i Lantès va haver d'anar a parar al mateix tribunal de Barcelona que havia jutjat el seu predecessor, Milan -opi-. En el judici molts testimonis van relatar les actuacions de Lantès i dels seus ajudants. Entre ells hi havia un brigadista xinès. El presoner era alimentat amb menjar molt salat, i alhora es veia privat d'aigua dies i dies. Quan el xinès cedia el conduïen davant Lantès que l'obligava a fer el gos i a arrossegar-se per terra, proment-li que només d'aquesta manera aconseguiria aigua. Després d'aquestes humiliacions, desesperat, s'atansava precipitadament a la galleda per engolir el líquid que s'havia guanyat, però a dins no hi havia sinó els orins de Lantès i dels seus ajudants.

La fi de "la Hiena". Lantès fou cessat finalment pel Tribunal d'Espionatge i d'Alta Traïció de Barcelona i condemnat a mort, i els seus tres ajudants, a vint anys

de presó. La sentència a mort de Lantès, traspassada a França, mai no es va arribar a executar, i al cap d'un temps "la Hiena" acabà desapareixent sense deixar rastre. Ho confirma Dreyer quan diu que "el comandant francès Lantès fou condemnat a mort per les acusacions d'assassinat, perquè hom va trobar la despulla de dos internacionals que havien estat enterrats al jardí del castell".

A principi d'octubre del 1938, la direcció de la presó de Castelldefels va passar a mans del iugoslau Djordjevic. Repassem el que Dreyer va deixar escrit d'aquest període: "A Barcelona, hi van arribar rumors del que passava al castell. Un dia hi arribà una comissió que destituí Lantès, acusat d'actuar com un feixista. Va arribar un comandant nou. Es deia Svetislav Djordjevic i era iugoslau. Va fer els possibles per tornar-me l'interès per la vida i m'encarregà de fer un diari a la presó. Però, per fer això em feia falta material que només podia trobar a Barcelona. Vaig anar-hi

XAVIER CARRION

A l'esquerra, imatge del pou on eren empresonats aquells brigadistes acusats de faltes greus a un superior. A la dreta, cel·la on havien estat empresonats brigadistes internacionals.

quan em va donar un dia de permís i, per primera vegada, vaig poder sortir d'aquell lloc trist. Djordjevic tenia molta importància per a mi. Em va dir que s'adonava que m'havien tractat malament i que em calia oblidar-ho tot i refer la vida”.

El testimoni de Poul Erik Dreyer coincideix exactament amb les memòries de Djordjevic que EL TEMPS ha trobat a Belgrad, i que foren publicades per l'editorial Politika ara fa tres anys. “L'1 de setembre del 1938 em van trucar de la base central de les brigades. En arribar-hi em vaig trobar amb Henrik Rau, comandant de grau de l' XI Brigada. Em va dir que André Marty m'havia cridat i que havia d'anar a Barcelona. Un cop allí, hi vaig trobar Iànev, un company búlgar delegat del Partit Comunista d'aquell país, i Luigi Longo, adjunt de Marty, que havia conegut a Moscou, a la

XAVIER CARRION

Facultat Marxista d'estrangers. Després de la tassa de te que m'havien ofert va aparèixer Marty. Em va dir que em necessitava per a una feina del Partit i que jo la podia desenvolupar amb èxit. Va afegir que m'havia de traslladar a Castelldefels on hi havia una presó d'interbrigadistes i que la meva missió era de tornar l'ordre al castell. El vaig mirar bé i li vaig dir:

—Camarada Marty, em van declarar no apte per a l'exèrcit, i això és el que va decidir una comissió de metges. Jo he estat comandant de batalló, comandant d'una escola d'entrenament, professor d'una escola d'oficials..., i pretens que faci de comandant d'una presó? No vull acabar fent d'escarceller.

—No home, no —va respondre Marty—. No m'has entès.

Efectivament, no l'havia entès. Després em va explicar detalladament de què es tractava.

Marty em va continuar dient que el seu gran error era d'haver ignorat el que passava a Castelldefels. Els quatre-cents detinguts feia més d'un any que hi estaven engarjolats, sense cap investigació i en pèssimes condicions. També em va explicar que dos belgues havien pogut escapar-se via França fins a Bèlgica, on havien publi-

cat en quines condicions es trobaven les presons interbrigadistes. Marty em va confessar: 'No he controlat la situació. Els del Servei de Seguretat (SIM) han abusat de la situació'.

Em va explicar que els detinguts havien de ser alliberats i que calia proporcionar-los condicions normals de vida.

—La majoria dels detinguts no en tenen cap culpa. Necessitem un home que corregeixi els errors dels del SIM. S'ha d'eliminar el règim disciplinari, deixar-los en llibertat, donar-los de menjar i vestir-los millor. Els has de dir que, si volen, poden tornar a casa o reincorporar-se a les brigades —va dir-me Marty amb una certa desesperació.

Es va nomenar una comissió perquè s'estudiés cada cas, perquè cada cas s'havia de tractar amb la màxima atenció. Marty em va prometre tota l'ajuda i l'assistència necessàries. I ho vaig acceptar.

Vam fer cap, el director del Departament d'Administració, un grup de guàrdies i jo, a Castelldefels amb camió. Quan hi vaig arribar em vaig sorprendre de trobar-hi el tinent francès Marcel Lantès, un conegut amic meu de Jarama i comandant del Batalló Commun de París. Ens havíem estimat com

germans, però li vaig dir que la situació era molt desagradable. El que vaig veure a Castelldefels era terrible. Li vaig prendre les armes i els guàrdies se'l van endur cap a la presó de Montjuïc a Barcelona.

Jo intentava d'imaginar-me la situació, però amb prou feines si podia creure'm el que veia. Quan vaig arribar dintre el castell, hi vaig trobar homes de totes les nacionalitats ficats dins de cel·les de dimensions reduïdíssimes. Em vaig indignar quan, després d'obrir una de les cel·les amb una barra de ferro, va aparèixer un home que no podia posar-se dret, ni tan sols de genolls. Després vàrem obrir una altra cel·la on hi havia unes dues-centes persones enmig d'una pudor fortíssima. Tots anaven amb els pantalons tallats, quasi nus, sense camisa.

—Sortiu tots! —els vaig dir.

Tots es van quedar parats. Mirant la porta i sense voler sortir, com si tot plegat només fos una befa, un insult. Van sortir lentament, sense pressa; com si no els importés de restar més temps allí dins.

—Companys —vaig dir-los—, fins avui heu estat presoners, a partir d'ara sou lliures. Al magatzem us tornaran totes les coses. Rebreu roba i sabates. Aneu amb la roba fins a mar, banyeu-vos i vestiu-vos. Només us demano de no anar al poble, perquè saben que sou presoners, i fins i tot corren veus de si sou bandolers. Aneu i torneu aquesta nit a sopar.

Els vaig dir que cadascun rebria el sou per tot el temps que havia estat engarjolat. Els vaig demanar disculpes en nom de les brigades internacionals, que s'havia tractat d'un error i que tenia l'autoritat per a solucionar de la millor forma possible tot el que havia passat.

Després d'esmorzar tots se'n van anar a la platja, i un tinent italià em va dir:

—Djordjevic, què feu? Que us heu tornat boig? No tornarà ningú!

—No importa, si no tornen —vaig contestar-li seriós—. A més, demà han de rebre el sou; segur que tornen.

El sou d'un soldat ras era de

“Em vaig sentir indignat quan després d'obrir una de les cel·les, va aparèixer un home que no podia posar-se dret.”

tres-centes pessetes mensuals, i els sots-oficials en cobraven vuit-centes. Eren molts diners per qui no en tenia ni cinc.

L'endemà de rebre el sou alguns dels reclusos em van demanar permís per anar a Barcelona. Vaig concedir vint permisos. Molts es van quedar més d'un dia a Barcelona. Recordo un romanès que es va passar una setmana a Barcelona i es va gastar tots els diners en alcohol. Després va tornar.

A la presó la comissió va començar la investigació dels 395 detinguts, quatre dels quals foren lliurats a les autoritats espanyoles. La majoria van voler tornar a les brigades, i només va haver-n'hi un que va voler tornar a casa.

Un bon dia, el Departament d'Administració em va enviar dos presoners, Marcel Lantès i l'excomissari de la presó. També va venir el comandant adjunt i jo li vaig dir:

—Tu et quedes aquí que jo me'n vaig.

—Com? —em va preguntar estranyat.

—Que me'n vaig.

Vaig agafar el cotxe sense fer cas dels senyals de mà que em feia el comandant adjunt i em vaig dirigir a Barcelona. Vaig anar a parlar amb Marty per dir-li que ja havia acabat la meua feina i que havia de nomenar una altra persona. Em va signar el passí i me'n vaig anar en direcció a França abandonant el record de Castelldefels”.

Djordjevic només va dirigir la presó un breu període de transició, que anà des de la destitució de Lantès, el setembre del 1938, a l'arribada a Castelldefels de l'italià Pietro Celli, més conegut per Moreno, l'octubre de 1938.

Fos com fos, el gener del 1939, després de la penetració franquista, la presó de Castelldefels va deixar d'existir. Els últims presoners foren alliberats i la majoria van passar a França.

Instantània del bastió de Castelldefels fa seixanta anys. Aquest és el record que molts brigadistes internacionals van endur-se de la guerra civil espanyola.

Josep Lladós / Mario Reyes